

תשובות קצרות

כפר דרום ת"ו - ניצן

1. הנחת תרומה במיכל ה'קומפוסטר' לצורך דישון הגינה / הרב אהוד אחיטוב

שאלה | האם מותר להניח את פירות התרומה ב'קומפוסטר' (מיכל לעשיית קומפוסט), והאם לאחר שיירקבו אפשר להשתמש בהם לדישון הקרקע?

תשובה | אסור לטמא תרומה, להפסיד ולהשחיתה.¹ כך נאמר בפסוק (במדבר יח, ח): 'ואני נתתי לכם את משמרת תרומתי'. וכן פסק הרמב"ם (הל' תרומות פי"ב ה"א): 'אסור לטמא את התרומה של ארץ ישראל כשאר הקדשים ולא יביאנה לידי טומאה ולא יפסידנה'. כמו כן, אסור להפסיד או לטמא תרומה בצורה עקיפה. לדעת חלק מהפוסקים 'גרם הפסד' אסור מהתורה ולדעת חלקם האיסור הוא מדרבנן.² השאלה מה לעשות בתרומה טהורה בימינו, שהכהנים טמאים ואסורים באכילתה? לדעת הרב קוק,³ גם בימינו מצווה לשמור תרומה טהורה שלא תיפסד, על כן צריך להשאירה להירקב מאליה.⁴ אולם לדעת ה'חזון איש',⁵ ניתן לקבור אותה מחשש תקלה שלא יאכלו ממנה אף שיש בכך גרם הפסד.⁶ לדעתו, מטעם זה מותר לנהוג כן גם בתרומה טמאה בימינו, אף שמעיקר הדין מצווה לשרוף אותה.⁷ כך גם המנהג למעשה, שלאחר אמירת נוסח הפרשת תרומות ומעשרות, עוטפים את פירות התרומה ותרומת המעשר בשקית ניילון גם כשהתרומה טמאה, ומניחים אותם בפח האשפה כשבאופן זה הם לא מעורבים עם שאר האשפה. על פי זה אפשר לתת פירות תרומה ב'קומפוסטר', אך צריך לעטוף אותם תחילה בשקית נייר ולאחר מכן להניחם ב'קומפוסטר'. אמנם בשלב מסוים הנייר יתפורר והם יתערבו עם

1. ירושלמי חלה פ"ג ה"ב; ובמפרשים שם; רש"י, סוכה לה ע"ב ד"ה שמכשירה.
2. ערוה"ש, זרעים סי' פד סעי' ג, מסתפק בדבר. ועי' דרך אמונה, הל' תרומות פי"ב ה"א בביאור הלכה ד"ה ולא יפסידנה; התורה והארץ, ח"ג עמ' 221-227; התורה והארץ, ח"ג עמ' 228-239.
3. שו"ת משפט כהן, סי' לח אות ג, וכלשונו.
4. על פי רמב"ם, הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ב ה"ד; וק"ו לתרומה שיש מצווה לשומרה. למרות שלשון הטור, יו"ד סי' שלא בשם ספר התרומה, שבזמן הזה 'תרומה טהורה תיקבר', ביאר הרב קוק שיש טעות סופר בדבריו, וצ"ל 'תירקב'.
5. חזו"א, שביעית סי' ה ס"ק י.
6. על פי לשון ספר התרומה (מהד' מכון התורה והארץ), עמ' 172: 'לכך טוב לקבורה אם היא טהורה שלא הוכשרה. ולא יתננה בכלי פן ימצאוה ויאכלוה'.
7. על פי חזו"א, דמאי סי' טו ס"ק א ד"ה ועל דבר; אף שדעת הרב קוק במשפט כהן, סי' לז, שגם בזמן הזה תרומה טמאה נשרפת.

האשפה שב'קומפוסטר', אך כשזה יקרה הפירות כבר יהיו רקובים ולא ראויים לאכילת אדם וקדושת התרומה תפקע מהם,⁸ ולכן גם אפשר יהיה לדשן בהם את הגינה.

2. השלכת שאריות וגרעינים של ירקות ליד גינת ירק לצורך דישון הקרקע / הרב אברהם סוחובולסקי

שאלה | האם מותר להשליך שאריות וגרעינים של ירקות ליד גינת ירק לצורך דישון הקרקע?

תשובה | גרעינים של ירקות עשויים לנבוט ואם הושלכו ליד ירקות מסוג אחר, לכאורה יהיה כאן איסור 'זריעת כלאים', ואולי יש להיזהר מזה. לגבי איסור זריעה בשבת נפסק ב'שלחן ערוך' (או"ח סי' שלו סעי' ד): 'יש ליזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים, סופן להצמיח'.⁹ בשו"ת 'שבט הלוי'¹⁰ הביא מחלוקת אחרונים כיצד מתקיימת כאן מלאכת הזריעה. לדעת 'תוספת שבת'¹¹ החשש הוא שהזרע ייקלט בארץ, ואילו 'נשמת אדם'¹² כתב שאין הטעם משום קליטה בקרקע, אלא משום שמקום לח יצמיח הזרעים כדין 'השורה חטים במים הרי זה תולדת זורע'.¹³ והוסיף 'שבט הלוי' בעניין זריקת גרעינים בשמיטה, ששמע שה'חזון איש'¹⁴ החמיר וחשש לקליטה בקרקע. אך לדעתו של 'שבט הלוי' האיסור בשבת הוא משום שהזרע מתחיל לצמוח ולא חשש לזה בשביעית.¹⁵ נפקא מינה לעניין איסור כלאים - אם החשש משום זריעה וקליטה בקרקע יש מקום לאסור גם בכלאים שלא ישליך על גבי קרקע סמוך לירק אחר. אך אם הטעם משום שמצמיח הגרעין עצמו בתלוש ע"י מים כמו שורה חטים ולא משום קליטה בקרקע, אין לאסור זאת באיסור כלאים, שרק בזריעה בשדה או באדמה יש איסור כלאים שנאמר 'שדך לא תזרע כלאים'. ונראה להוסיף שאף אם נאמר שבהשלכת גרעינים יש חשש זריעה וקליטה בקרקע, מכל מקום באיסור כלאים יש היתר נוסף של 'הזורע להשחתה'. כך ביאר הרב ישראלי (ארץ חמדה, כלאים מדור א פי"ב) היתר זה:

8. אמנם נחלקו הפוסקים, האם תרומה טמאה פוקעת קדושתה כשנפסלה מאכילת אדם, כמו בתרומה טהורה. או שאף במצב כזה היא עדיין בקדושתה, הואיל וכל שימושה לכהנים הוא שלא למטרות אכילה. ראה: התורה והארץ, ח"ד עמ' 116-120; אך למעשה כיום מקילים בדבר חוץ משמן של תרומה טמאה, ראה: התורה והארץ, ח"ד עמ' 121-123.
9. הלבוש ביאר וכתב: 'ואף על פי שאין מתכוין פסיק רישיה הוא', וראה שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' קפ שכתב: 'אף דסו"ס גם בשבת אינו רק איסור דרבנן דבדאי אינו פס"ר ודאית, אלא גדר ספק פס"ר או קרוב לפס"ר כמש"כ באגלי טל שם (ומש"כ בלבוש או"ח סי' של"ו דהו"ל פס"ר הוא לאו דוקא)!'.
10. שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' קפ.
11. תוספת שבת, סי' שלו אות יב.
12. נשמת אדם, כלל יא.
13. שו"ע, או"ח סי' שלו סעי' יא.
14. וכן כתב בדרך אמונה, הל' שמיטה ויובל פ"א ציון ההלכה יח.
15. והוכיח זאת, וזו לשונו: 'שהרי בהגמ"י פ"ח משבת הובא דין זה דלא ישליך, על דין הגמ' זבחים צ"ד ורמב"ם הל' שבת פ"ח ה"ב דלא ישליך חטים תוך המים משום זורע שמצמיח, לכן פסק שבשביעית פשיטא דלא שייך זה דהא גם שאר התולדות רק דרבנן, ועוד דאינו בקרקע ושדך לא תזרע כתיב, וגם לו יהא דאסור עכ"פ מדרבנן כתולדה, מכ"מ כיון דאין ודאי דיצמיח ע"י הגשמים שם א"כ אינו רק איסור והרחקה דרבנן בשבת מנ"ל דנאסר בשביעית דהו"ל תלתא לקולא שביעית בזה"ז - ותולדה דרבנן ואינו פס"ר מעיקר הדין'.

אין איסור זריעת כלאים אלא כשעושה הפעולה בדרך זריעה אבל אם היה עוסק בדבר אחר ויצא מתוך מעשיו זריעת כלאים הרי זה מותר¹⁶ ועל כן מותר לזבל השדה שנזרע בזבל שיש בו מיני גרעינים אחרים ואף על פי שהדבר ברי שעל ידי זה יעלו בשדה מינים שונים שם ולכשיצמחו יהא דינם כדין קיום. אין איסור זריעת כלאים אלא כשזורע על מנת להשתמש אחר כך בצמחים אבל לא כשזורע להשחתה כגון שכונתו רק בכדי לבדוק את השדה אם מצליח בו אותו המין וכל שמחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שאינה אלא לשם השחתה הרי זה מותר גם מדרבנן.

לאור כל האמור נראה ששאריות וגרעיני ירק אינם נקלטים בקרקע, וצומחים מאליהם ואין זה בכלל איסור זריעת כלאים, ואף אם נחוש שיש בזה קליטה בקרקע, הואיל ואין כוונת זריעה להצמחה אלא לדשן הקרקע, הרי זה כ'זורע להשחתה' שמותר ואין בו כלאים.

3. מוצרים שהגיעו למי שלא שילם עליהם / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני מזמין קניות באינטרנט, ולעיתים מגיעים אליי מוצרים שלא הזמנתי - לפעמים מחייבים אותי עליהם ולפעמים לא. אין לי זמן להתעסק עם זה ואני מניח שבסופו של דבר זה מתקזז - לפעמים אני משלם על משהו שלא הזמנתי ולפעמים מקבל משהו בחינם. האם מותר לנהוג כך?

תשובה | על פי ההלכה, מוצרים שהגיעו אליך בטעות דינם כ'אבדה', ויש מצווה להחזיר אבדה לבעליה. אינך חייב לטרוח ולהשיב את האבדה בעצמך לחנות, אלא די בכך שתודיע להם שהמוצרים שלהם נמצאים אצלך במקום שמור, ותאפשר להם לאסוף אותם ממך.¹⁷ אם חלף זמן ולא באו לקחת את המוצרים, תוכל להודיע להם שאם לא יאספו אותם תוך מספר ימים - ייחשבו הפקר.¹⁸ אפשר גם להציע לשליח שיביא את המשלוח הבא, להחזיר את המוצרים המיותרים.¹⁹

16. על פי משנה, כלאים פ"ה מ"ז: 'היה עובר בכרם ונפלו ממנו זרעים או שיצאו עם הזבלים או עם המים הזורע וסיערתו הרוח לאחריו מותר'. פירש הר"ש, שם: 'עם הזבלים או עם המים. כשמזבל כרמו או כשפותח אמת המים להשקות הכרם פעמים יש עמהן זרעים וכל הני שלא בכונה נזרעה ושרי שלא תזרע כרמך בכונה משמע'. ובספרי, דברים כב ע"ג, נתמעט מן הכתוב 'אשר תזרע' שנאמר בכלאי הכרם. ביאר הרב ישראלי: 'ונראה שהוא הדין שנתמעט מלא תזרע האמור בכלאי זרעים'.

17. פתחי חושן, אבידה פ"ז הערה ב.

18. שו"ע, חו"מ סי' שיט סעי' א'; שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"ב סי' נו.

19. אפשר ללמד זכות על ההתקזזות שנהגת, שהיא נובעת מאומדן דעת של בעלי החנות שהם מודעים לכך שישנן טעויות במשלוחים וכנראה שזה משתלם להם, ועל כן ניתן לראות בכך מעין מחילה, אך כאמור, אין לסמוך על כך.

4. תשלום על שאילה מגמ"ח / הרב אריאל בראלי

שאלה | אני מנהל גמ"ח לכלי עבודה, וכידוע יש בלאי טבעי לכלים בעקבות השימוש. אני מחפש דרך הלכתית לחייב את המשתמשים בתשלום מסוים, שכן ללא תשלום כזה הגמ"ח עלול להיסגר. בנוסף, האם מותר לקבל תרומות מהמשתמשים בזמן החזרת הכלי, או שיש בכך חשש לאיסור ריבית?

תשובה | לפי ההלכה, כאשר מדובר בשימוש רגיל וסביר בכלי, השואל פטור משלם על בלאי שנגרם, משום שזה מוגדר כ'מתה מחמת מלאכה'²⁰, כלומר נזק טבעי שנגרם כתוצאה מהשימוש שלשמו השאיל את הכלי. לעומת זאת, אם המשתמש עשה שימוש לא סביר או חרג מהמוסכם וגרם נזק, הוא חייב לשלם על התיקון. אולם אם ברצונך לחייב את המשתמשים גם על בלאי שנגרם בשימוש רגיל, יש לערוך טופס השאלה שבו תיכתב במפורש התחייבות להחזיר את הכלי חזרה בדיוק לפי המצב שבו התקבל. התחייבות זו תקפה מבחינה הלכתית, כפי שנפסק ב'שלחן ערוך'²¹. יחד עם זאת, לעניין גובה התשלום, מן הראוי שלא לגבות את מלוא עלות התיקון, מאחר שהנזק לא נגרם בזדון, אלא מדובר בשחיקה טבעית של הכלי. לגבי קבלת תרומות בעת החזרת הכלי, אין בכך חשש ריבית, כל עוד התרומה אינה חלק מתנאי ההשאלה ואינה חובה, אלא ניתנת מרצון טוב ובחפץ לב, כדי לסייע להמשך פעילות הגמ"ח.²²

5. נזק לפלאפון שהונח על שולחן / הרב אריאל בראלי

שאלה | הנחתי את מכשיר הפלאפון שלי על השולחן בבית המדרש, כשהוא מחובר לשקע הסמון. אחד החברים שעבר שם, לא שם לב וגרם נזק למכשיר. החבר טוען שמקובל בישיבה להניח פלאפונים רק בכניסה לבית המדרש, בתוך קופסאות סגורות שהוכנו לכך, ולכן זו אחריותי. האם הוא חייב לשלם על הנזק?

תשובה | הכלל ההלכתי הבסיסי הוא ש'אדם מועד לעולם', כלומר אדם אחראי לנזק שגרם, אפילו אם היה זה באונס, כפי שמובא ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שעח סעי' א):
אסור להזיק ממון חבירו. ואם הזיקו, אף על פי שאינו נהנה, חייב לשלם נזק שלם, בין שהיה שוגג בין שהיה אנוס, נתקל כשהוא מהלך ונפל על הכלי ושברו, חייב נזק שלם.

אולם, כאשר הנזק נגרם בגלל שמישהו הניח חפץ במקום שאין דרך בני אדם לצפות שיימצא בו חפץ כזה, האחריות עוברת למניח, כך ביאר הרמב"ם²³ את הדין שאם הניח כדו ברשות הרבים במקום שאין דרך בני אדם להניח שם, ונתקל בו אחר - פטור, לפי שאין דרכם של בני אדם להתבונן בדרכים. למעשה, אם בישיבה נהוג להניח פלאפונים רק בכניסה לבית המדרש, והנחת פלאפון על השולחן היא מעשה חריג, יש מקום לפטור את החבר, בפרט אם קשה היה להבחין במכשיר או בחוט ההטענה. לעומת זאת, אם בפועל ישנם בחורים שמניחים פלאפונים על השולחנות בבית המדרש, יש לצפות מהחברים לשים לב, והגורם לנזק יהיה חייב, כיוון שזו כבר דרך המקום.

20. שו"ע חו"מ סי' שמד סעי' א.

21. שו"ע חו"מ סי' רצו סעי' ה.

22. שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' סח אות ד.

23. חידושי הרמב"ן, בבא מציעא פב ע"ב.

6. שימוש במעלית בעת אזעקה / הרב מנחם פרל

שאלה | אנחנו מתגוררים בבניין רב קומות ובו מעלית שבת, אנחנו מתגוררים בקומה גבוהה. בבנין יש מקלט אך אין ממ"דים עדיין. האם עלינו לרדת ב'מעלית שבת' בהישמע ההתרעה המקדימה? או שמותר לנו להמתין ואם תהיה אזעקת אמת נרד במעלית רגילה?
תשובה | על פי הנחיות פיקוד העורף יש להימצא סמוך למרחב המוגן מיד עם הישמע ההתרעה המקדימה. זמן ההגעה מקומה גבוהה למקלט עלול להיות רב, ועל כן יש לעזוב הכול ולרדת מיידית למקלט. אמנם אינני חש בנוח להורות לשנות את המעלית למצב 'חול' על מנת לרדת מהר, משום שרוב הציבור שראיתי, הולך לאיטו לכיוון הממ"ד או, חמור מכך, מושך זמן עד האזעקה. ולצערי ראינו מקרים שלא הספיקו להפעיל אזעקה והיו פגיעות בנפש. על כן, ככל שמעלית ה'שבת' זמינה ואין צורך להמתין לה זמן ממושך, יש להשתמש בה ולרדת למקלט, בהיעדר ממ"ד. אכן, אם לא ירדתם עד שנשמעה האזעקה, עליכם להשתמש במעלית הרגילה, מאחר שמדובר בספק סכנת נפשות.²⁴ החובה לרדת כבר בהישמע ההתרעה המקדימה היא גם מצד הלכות שבת, שכן, במקרה זה אפשר לבצע את הפעולה בקלות ללא חילול שבת כלל, ואין כל היתר להימנע מכך ולהגיע למצב שבו מפאת סכנת נפשות מחללים שבת ב'היתר'.²⁵

7. החזרת מעלית למצב 'שבת' אחרי האזעקה / הרב מנחם פרל

שאלה | בבניין שלנו המעלית היחידה פועלת במצב 'שבת', והעברנו אותה למצב 'חול' על מנת שכולם יספיקו לרדת מהר למקלט. אחרי שיש הודעת הרגעה ומותר לחזור, האם מותר לנו להחזיר את המעלית למצב 'שבת'?
תשובה | אם אין מעלית רגילה, בוודאי צריך להעביר את המעליות למצב 'חול', על מנת שכולם יספיקו לרדת למקלט בהקדם, מחשש לסכנת חיים. לעומת זאת, החזרת המעלית למצב 'שבת' כרוכה באיסור חיבור מעגל חשמלי, עליו נחלקו הפוסקים אם אסור מהתורה או מדברי חכמים, על כל פנים איסורו מוחלט.²⁶

8. החזרת מעלית למצב 'שבת' אחרי האזעקה בשביל קשיש / הרב מנחם פרל

שאלה | בהמשך לשאלה הקודמת, אבי, קשיש שאינו מסוגל לעלות במדרגות, גר איתנו. האם עבורו מותר לנו להחזיר את המעלית למצב 'שבת'?
תשובה | לדעת מרבית הפוסקים הפעלה חשמלית בשבת אסורה מדרבנן. קשיש שלא מסוגל לעלות הביתה במדרגות, דינו כחולה שאין בו סכנה.²⁷ ההלכה מתירה לחלל שבת

24. הגדרת הרב אויערבך לסכנת נפשות המתירה חילול שבת: 'כל שאנשים מפחדים או נבהלים מזה גם בימות החול מחשש סכנה, שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט סי' טז, בשם הרב אויערבך.

25. משנ"ב, סי' רמח ס"ק כו; כה"ח סי' רמח ס"ק ב; שו"ת מנחת שלמה, ח"א, סי' ז, אות ב ד"ה הן אמנם.

26. ספר צומת, ח"א פ"א עמ' 37-60.

27. יאיר מאיר, 'עגלת נכים חשמלית בשבת', תחומין ח (תשמ"ז), עמ' 40 בשם הרב אויערבך; הרב נויבירט במכתביו לרב רוזן בעניין קלנועית, תחומין לד (תשע"ד), עמ' 30; ספר צומת, ח"א עמ' 94 הערה 34; הרב דוב ליאור, תשובות לרבני מכון צומת בענייני הלכה וטכנולוגיה, אמונת עתיך 139 (ניסן תשפ"ג).

באיסור דרבנן בשינוי לחולה שאין בו סכנה כדי להקל על סבלו.²⁸ על כן, מותר להשיבו הביתה במעלית רגילה תוך שימוש בלחיצה על כפתורי המעלית בעזרת כפית וכדומה, הנחשבת פעולה בשינוי.²⁹ אמנם, העברת מעלית למצב 'שבת', גם היא איסור מדרבנן, אך אינה לצורך החולה, אלא לצורך הכלל שמעוניין 'לתפוס טרמפ' על גב החולה. העברת המעלית למצב 'שבת כרוכה' בפעולות רבות, שכן בסיבוב המפתח החשמלי תופעל פעולת שרשרת של המעלית, בפעולת השרשרת יש מקום להחשיב כל פעולה בפני עצמה, בדומה לכלל של 'מרבה בשיעורים', ואם כן האיסור חמור בהרבה משימוש חד פעמי במעלית רגילה, וגם כולל פעולות רבות שאינן לצורך החולה.³⁰

9. הכנסת כלים למדיח שאינו פועל בשבת / הרב הראל דביר

שאלה | האם מותר להכניס כלים למדיח בשבת, לצורך הדחה לאחר שבת?
תשובה | יש לדון בהשפעה החשמלית ובהכנה מקודש לחול. לרוב, כשהמדיח לא הופעל אין בו פעילות חשמלית ניכרת, אלא לכל היותר פעילות חיישנים חסרת משמעות, והיא אינה מכוונת ואין בה תועלת.³¹ אין לאסור מסיבה זו, כל עוד אין תוצאה ניכרת כהדלקת נורה³² או שינוי בתצוגה.³³ להכנסת כלים למדיח יש שתי מטרות: העיקרית היא הדחת הכלים, והמשנית היא סידור הבית ומניעת הצטברות כלים רבים בכיור או על השיש. ההדחה אינה נצרכת לשבת, ולכן יש להימנע מלהכניס כלים בשבת לצורך הדחתם, משום הכנה מקודש לחול. אם ההכנסה נעשית גם בשביל שמירת הסדר, הרי שהיא נעשית גם לצורך שבת והיא מותרת.³⁴ הפוסקים³⁵ התירו רק להניח כלים בתוך המדיח אך לא

- עמ' 144; הרב ישראל רוזן, 'התחשבות הלכתית במוגבלים בהלכות שבת', בחצוצרות בית ה', עמ' 426-417; להרחבה ראה [בעתיד הקרוב א"ה] ספר צומת, ח"ג.
28. ראה שו"ע, אור"ח סי' שכח סעי' יז; משנ"ב, ס"ק נז; וכך כתבו לעניין הפעלת מכשירי שמיעה: הרב נויבירט בתשובה לרבני מכון 'שמע קולנו', פורסמה בקונטרס יעיר לי אוזן, שבת (תשע"ג), עמ' 61; שו"ת מנחת יצחק, ח"ב סי' יח; הרב קליין בשם הרב וואזנר בתשובה לרבני מכון 'שמע קולנו', פורסמה בספר יעיר לי אוזן, תשובות הרבנים עמ' יג; ובקונטרס יעיר לי אוזן, שבת (תשע"ג), עמ' 51. הרב וייס בתשובה שנדפסה בספר אוזן עבדך, עמ' קא.
29. ארחות שבת, פ"ל הערה עד; פניני הלכה, שבת הרחבות פ"ג סעי' ב.
30. דין 'מרבה בשיעורים' הוא סוגיה מורכבת. אעיר כאן שלמעשה כתבו הפוסקים שהוא אסור מהתורה: ראה משנ"ב, סי' שיח ס"ק יג.
31. החיישנים יכולים לשלוח נתונים למרכז הבקרה על מצב הדלת, אך מסרים אלה חסרי חשיבות כל עוד לא הפעילו את המדיח. גם כשיפעילו את המדיח במוצ"ש לא ייעשה שימוש במסר שנשלח בשבת, שכן לפני ההפעלה ישתנה מצב הדלת.
32. לעיתים פתיחת הדלת מדליקה נורה, כמתואר בחוברת הוראות הפעלה בעברית למדיח כלים דגם SMV6ZDX49E באתר של חברת בוש, עמ' 35. תוצאה זו היא ממשית וניכרת, ויש לבטל אותה לפני שבת.
33. על רישום דיגיטלי חסר חשיבות שלא נעשה במכוון, ראה ספר צומת א, פ"ז.
34. שו"ת אגרות משה, ח"ד סי' עד רחיצה אות ד; שו"ת באר משה (שטרן), ח"ג סי' מח; חזון עובדיה שבת ו, סי' קד; מאמר מרדכי (אליהו), הל' שבת פרק קג; שו"ת שרגא המאיר בהלכה ו, סי' קסה אות ג; שו"ת מחזה אליהו א, סי' ס - שם התייחס גם לחשש מוקצה, וכתב שהמדיח הוא כלי שמלאכתו להיתר ולאיסור המותר בטלטול, וכן כתבו הרב גיורא ברנר, אות היא לעולם - דיני הכנה משבת לחול, עמ' 31 ורבני המכון המדעי טכנולוגי בהלכה, אספקלריה נב (אייר תשפ"ג), עמ' 12. בשש"כ, פ"ב סעי' לח התיר ל"מי שרגיל כל ימות השבוע ליתן את כלי הסעודה המלוכלכים הישר מן השולחן למדיח כלים, ומעין זה בשו"ת משנה הלכות ד, סי' מג. למעשה, נראה להתיר גם למי שאינו נוהג להעביר את

לסדרם בתוכו להדחה, שכן הסידור נעשה רק עבור ההדחה שאחרי שבת. יש תלמידי חכמים שכתבו לי שאפשר להקל בזה - משום שהסידור בטל להנחה, או שהוא דרך העולם, או שיש בו תועלת כבר בשבת - אך הסברות הללו אינן ברורות לי. עם זאת, מסתבר להקל כשהסידור נצרך כדי להכניס כמה שיותר כלים למדיח.³⁶ לפעמים השימוש במדיח כולל שטיפה מקדימה של הכלים, שנעשית לצורך ההדחה העתידית ולא לצורך סידור המטבח, וגם לא למניעת הפסד ממשי מהידבקות האוכל לכלים, ויש להימנע ממנה בשבת.³⁷ עם זאת, הימנעות משטיפה עלולה ליצור מראה מלוכלך במדיח, ואף ריח רע, ונראה להתיר שטיפה שתורמת לתחושת הניקיון ומונעת תחושת לכלוך וריח רע. לסיכום: מותר להכניס כלים למדיח בשבת מבלי לסדרם, אם יש בכך גם תועלת לשבת עצמה. ואם סידור הכלים במדיח נצרך לניצול מרבי של המקום במדיח ויש בו צורך בשבת, גם הוא מותר. שטיפה מקדימה של הכלים מותרת כשתורמת לתחושת הניקיון בשבת ומונעת תחושת לכלוך וריח רע.

10. הרחקת כיבוי חג"ז בשבת וביום טוב / הרב הראל דביר

שאלה | יש לי מנגל גז שמופעל ביום טוב באמצעות חג"ז שקוצב את זמן הבערה. האם מותר תוך כדי בערה להאריך את זמן הפעולה שלו? לכאורה אני רק מרחיק את הכיבוי ולא יוצר הדלקה. ומה הדין בהארכת זמן פעולה של הסקה בשבת באמצעות חג"ז לפי עיקרון זה?

תשובה | אין זה מדויק שהארכת פעולה רק מרחיקה כיבוי, שכן האש זקוקה לחומר בערה בכל רגע ורגע. הארכת פעולה אינה הרחקה של גורם חיצוני שבא לכבות את האש, אלא שינוי פנימי בתוך המנגנון. מוסכם שפעולה במנגנון שבתוך מכשיר אסורה בשבת גם אם נעשית באופן של 'מניעת מונע', ומותרת רק במקום הפסד כדין 'גרמא', וכך נקט אף הרב לוי יצחק הלפרין, שהרבה להשתמש ב'מניעת מונע' והגביל זאת לצורכי רפואה וביטחון.³⁸ ומכל מקום, המשכה זו מותרת ביו"ט לצורך מנגל, שאפילו הדלקת אש מותרת אם נעשית בהעברה מאש קיימת.³⁹ לעומת זאת, בשבת אסור להאריך בערה של אש.⁴⁰

11. הוספת בגדים לכיבוס בגדי היתר בחוה"מ / הרב הראל דביר

שאלה | במקרה שבו מותר לכבס בגדים בחול המועד, כגון בגדי קטנים, האם מותר

הכלים ישירות מהשולחן למדיח בחול, אם חלק ממגמתו הוא סידור המטבח, שכן בשבת מצוי שמספר הכלים גדול בהרבה מבחול, וגם משך הזמן שעד להדחה הוא ארוך יותר.

35. שו"ת אגרות משה, שו"ת באר משה, חזון עובדיה, משנה הלכות, שרגא המאיר, מחזה אליהו, וכן כתב הרב ברנר שם. מעין זה כתב בשש"כ, אך בדבריו נראה שההקשר הוא איסור בורר.

36. בשו"ת באר משה (שם) צידד להתיר אך למעשה החמיר, מחשש להפעלת המדיח בטעות. במציאות המוכרת לי, החשש להפעלה בטעות הוא קטן מאוד, וייתכן שגם הבאר משה היה מתיר. הרב אהרן מאזוז, 'הכנסת כלים למדיח בשבת', אתר 'ישיבת כסא רחמים', ראה בכך עובדין דחול, ולא ברור לי מדוע, וגם לא ברורה לי כוונתו בהיתר לסדר סידור שאינו מושלם.

37. שו"ת מאמר מרדכי (אליהו), ח"ד סי' פט.

38. ראה על כך בהרחבה בספר צומת ב, פ"ב.

39. ראה שו"ע ומפרשיו, או"ח סי' תצה סעי' א; שם סי' תקב.

40. על ההבדל ההלכתי בין המשכת מצב חשמל להמשכת בערה, ראה בספר צומת א, עמ' 71.

להוסיף למכונה גם בגדים שעקרונית אין היתר לכבסם, משום 'דבר האבד' שבהפעלת מכונה שאינה מלאה?

תשובה | במקום אחר הרחבתי בנושא הכיבוס בחול המועד,⁴¹ והבאתי תימוכין רבים מראשונים ואחרונים לפסיקה המתירה כיבוס למי שכיבס את בגדיו לפני המועד ונגמרו לו הבגדים הנקיים במהלך ימי המועד. מצב זה התחדש בדורות האחרונים, ופעמים רבות דווקא כבוד המועד הוא לכבס, ולקיים 'והיית אך שמח... משמחו בכסות נקיה' (פסחים ע"א). לגופה של שאלתך, ובהנחה שמדובר על מקרה שלא חל בו היתר זה - נראה לי שיש להימנע מכך, משתי סיבות: א) היתר 'דבר האבד' מתייחס לאיסור עשיית מלאכה בחול המועד. האיסור שבכיבוס בחול המועד אינו עצם המלאכה, אלא גזירת חז"ל כדי למנוע דחייה של הכיבוס לימי המועד. מסתבר לי שאין להרחיב את היתר 'דבר האבד' מעבר למה שמפורש בהלכה, ולכן אין להתיר גזירה זו או גזירות אחרות במקום 'דבר האבד', אלא רק דברים שאיסורם הוא משום מלאכה בחול המועד. ב) האובדן שבהפעלת מכונה שאינה מלאה הוא מועט מאוד. עלות הפעלת מכונת כביסה (חשמל, מים וחומרי ניקוי) היא בערך שקל אחד, ומסתבר שלרוב ככל האנשים אין להחשיב עלות כזו כ'דבר האבד'.⁴²

12. תביעת השגת גבול / מכון משפטי ארץ

שאלה | שכן מימין פלש למגרשי, ומומחה בית המשפט קבע שהפלישה גדולה משתבעתי בתחילה, וגרמה לשכן שמשמאל לבנות קרוב. השכן מימין מסרב לפנות. האם תביעתי מוגבלת לטענה המקורית? האם ניתן לחייבו להרוס את הקיר? האם מגיע לי שכר שימוש על הקרקע שנגזלה?

תשובה | א. תיקון תביעה

אתה יכול לתבוע את השכן הימני על כל הפלישה. אף אם הייתה מחילה מצידך הרי זו מחילה בטעות שאינה נחשבת מחילה, ומכיוון שלא תבעת עדיין את השכן הפולש, אתה יכול לתקן את התביעה שלך, כל עוד הדיון בבית דין טרם התחיל ופעמים גם אחרי שתחילת הדיון בבית הדין.

ב. דרישה לסילוק פולש

הרמ"א⁴³ פוסק שאין 'תקנת השבים' (תקנה הבאה להקל על גזלן לחזור בתשובה, ומאפשרת לו לפצות בתשלום כספי במקום להחזיר את החפץ שגזל) במי שגזל קרקע, ולכן מי שגזל קרקע חייב להשיב אותה כמות שהיא ולסלק את הבניינים שבנה. מדוע לא

41. ספר תורת החיים, חול המועד ס' יח.

42. ואמנם בשמירת שבת כהלכתה ב, פס"ו הערה רנא, הקל בזה משום דבר האבד, אך הביא שם שבעל ה'אגרות משה' אסר.

43. רמ"א, חו"מ ס' שס סעי' א.

עשו 'תקנת השבים' בקרקע? הסמ"ע⁴⁴ הסביר שקרקע קבועה, והיה על הגזלן לדעת שהיא גזולה, ולא היה לו לבנות עליה. הט"ז⁴⁵ תמה על דבריו, הרי תקנת 'מריש הגזול' חלה גם על מי שגזול במזיד? משום כך מסביר הט"ז שתקנת 'מריש הגזול' נתקנה גם לטובת הנגזל. שאם לא נקל על הגזלן בהשבת הקורה הוא לא ישיב אותה, והיא עשויה להיהרס, וכך גם הנגזל לא ירויח. אבל בקרקע בדרך כלל בסוף הגזלן נתפס, ובית דין יכפה אותו להחזיר אותה, ואם כן אין סיבה לכפות את הנגזל לקחת כסף במקום הקרקע שלו. המבי"ט⁴⁶ ביאר שחז"ל החמירו בקרקע כי חוץ מ'לא תגזל' עובר הגזלן על הלאו 'לא תסיג גבול רעך', ולכן לא תיקנו כעין 'תקנת מריש' בקרקע. ה'פתחי תשובה'⁴⁷ הביא מחלוקת הפוסקים בנוגע לפלישה בשוגג: המבי"ט כתב לפי סברתו שמי שחרג מעט בבניין לקרקע חברו בשוגג בשל מעשי הפועלים שלו, יש בזה תקנת 'מריש הגזול', כי לא עבר על 'לא תסיג' במזיד, אולם לפי דעת ה'משנה למלך' לא עשו בזה 'תקנת מריש הגזול'. 'שער המשפט'⁴⁸ כתב שדין זה תלוי במחלוקת ה'שלחן ערוך' ורמ"א⁴⁹ האם התקבלה להלכה תקנת יהושע בן נון שאדם מחויב להפסיד מעט כדי שחברו לא יסבול נזק מרובה. ולכן אם יש לגזלן הפסד מרובה ולנגזל הפסד מועט נשאר את המצב על כנו אבל אם המצב הפוך או שהנזק שלהם שווה, בהחלט יהיה ניתן לדרוש את סילוק הפולש.

ג. תביעת דמי שימוש

אם כל השטח שנגזל שווה דמי שימוש כלשהם, יש מקום לברר האם ניתן לתבוע בגינם תשלום. השאלה היא האם הקרקע הייתה עומדת להשכרה בפועל. בגמרא⁵⁰ מבואר כי כאשר אדם נהנה מנכס של חברו, ניתן לחייבו בדמי שימוש - בתנאי שבעל הנכס חסר. כלומר רק כשמדובר בקרקע או נכס שהיה מניב רווח לבעליו אילו לא נגזל, ניתן לתבוע דמי שימוש. לכן, במקרה שמדובר במגרש שעמד להשכרה, יש עילה לתביעה על ההנאה ממנו, אף למפרע. גישה זו עולה במפורש גם מדברי 'ערוך השלחן'⁵¹ העוסק במי שיורד לנכס חברו שלא ברשות בדרך של גזלה, ומחייבו בדמי שימוש אם הקרקע עמדה להשכרה. מאידך, כאשר מדובר במגרש שאין בכוונת בעליו להשכירו, אין מקום לחייב את המשתמש בתשלום כדין 'זה נהנה וזה לא חסר', כפי שמבואר בגמרא שם.

13. רעש המפריע לשכן חולה / מכון משפטי ארץ

שאלה | מה הדין כאשר שכן עקב מצבו הבריאותי סובל מרעשים של השכנים שבקומה מעליו בין היתר בשל היעדר בידוד תקין בין הדירות.
תשובה | א. האם שכן חולה יכול למחות על רעש?

44. סמ"ע, סי' שס ס"ק ו.

45. ט"ז, סי' שס סעי' א.

46. שו"ת המבי"ט, ח"ג סי' קמוג.

47. פת"ש, חו"מ סי' שס ס"ק א.

48. שער המשפט, סי' שס ס"ק א.

49. שו"ע ורמ"א, חו"מ סי' רסד סעי' ה.

50. בבא קמא כא ע"א.

51. ערוך השלחן, חו"מ סי' שסג סעי' יג.

בגמרא⁵² מסופר על רב יוסף, שהיו לו דקלים קטנים, ובשכנותו גרו מקיזי דם. בשל עבודתם, היו מגיעים עורבים שפגעו בפירות עציו, לכלכו והרעישו. רב יוסף תבע ואמר: 'אפיקו לי קורקור מהכא' [הוציאו את העורבים הללו מכאן]. הגמרא ביארה שזכות מחאתו נובעת מדין 'קוטרא ובית הכסא' - עשן וריח רע, שאדם רשאי למנוע אותם משכניו אף אם קדמו לו. רב יוסף נימק תביעתו ואמר: 'לדידי דאנינא דעתאי - כי קוטרא ובית הכסא דמי', כלומר בשבילי כאדם איסטניס - זה נחשב כמו ריח של בית הכיסא. וכן פסק ה'שלחן ערוך'.⁵³ בשו"ת הריב"ש⁵⁴ הסיק מדברי ר' יוסף, שאדם חולה רשאי למנוע משכניו להרעיש רעש המפריע למנוחתו, כיוון שעוצמת הפגיעה בשכן החולה גדולה לאין ערוך מהפגיעה שנפגע ר' יוסף. הרמ"א⁵⁵ הביא את דבריו. עם זאת, ה'חזון איש'⁵⁶ כתב שהשכן יכול למנוע רק פעילות שאינה חלק מעיקרי הדירה - כגון מלאכת אריגה וכיוצא בזה - שאינה מצויה אצל רוב בני האדם, אך כאשר מדובר בפעולות רגילות שרוב האנשים עושים - ילדים קטנים שבוכים בלילה, או דיבור טבעי - אין החולה יכול למחות, אפילו אם קדמה דירתו. דוגמה לשימוש בסיסי וטבעי לדירה הביאו הפוסקים⁵⁷ כגון מכונת כביסה ייבוש ומזגן. אמנם אם חלה האדם לאחר שכבר שכנו הוחזק בעשיית הרעש (גם מעבר לשימוש הרגיל בדירה), כלומר שהשכן חלה, רק לאחר שבמשך זמן רב הרעש נשמע במקום, נחלקו האחרונים האם יכול לתבוע משכנו להפסיק את הרעש.⁵⁸ למסקנה, אם מדובר על רעש רגיל הנובע משימוש רגיל ובסיסי בדירה - אי אפשר לכפות את הפסקתו.

ב. בידוד לקוי

בספר 'עמק המשפט'⁵⁹ דן במצב בו צעדי השכן העליון גורמים לרעש לדירה שתחתיו, וכתב שמן הראוי כי השכן העליון יפרוס שטיח שימנע את הרעש, אך לא כתב שאפשר לחייב אותו לעשות כן. כיוון שמדובר בהתנהלות רגילה ויום-יומית המקובלת אצל רוב בני האדם, נראה שאין השכן המרעיש חייב לתקן או לשנות ממנהגו. במצב זה, האחריות להפחתת הרעש חלה על השכן הסובל, באמצעות שיפור הבידוד בביתו. מבחינה משפטית, נראה שהדין בישראל אינו מחייב את השכנים לעמוד בתקן בידוד מסוים, כגון תקן ישראלי 1004 על שלל חלקיו, אלא מתמקד בשאלה האם הרעש בפועל חורג מן הרמה המותרת. את קביעת החריגה רשאי לבצע רק מודד אקוסטי מוסמך, ולא כל אדם לפי תחושתו האישית. לכן, הטוען שרעש חריג נובע מבידוד לקוי, צריך להביא ראיות מקצועיות שיאשרו זאת, ורק לאחר מכן ניתן לבחון על מי מוטלת האחריות לתיקון.

52. בבא בתרא כג ע"א.

53. שו"ע, חו"מ סי' קנה סעי' לט.

54. שו"ת הריב"ש, סי' קצו.

55. רמ"א, חו"מ סי' קנו סעי' ב.

56. בבא בתרא יג יא.

57. עי' למשל עמק המשפט, שכנים עמ' רצא.

58. עיין בנתיבות המשפט חידושים, סי' קנו ס"ק ז, ובחזו"א, בבא בתרא סי' יג סעי' יא ד"ה ב"י.

59. עמק המשפט, שכנים סי' לה סעי' כב.

14. מענק מילואים לאשת חייל שלא הודיעה על הארכת חופשת הלידה / מכון משפטי ארץ שאלה | אני ואשתי עובדים יחד בעסק מהבית. היא ילדה, ויצאה לחופשת לידה. גם לאחר שהסתיימו ימי החופשה, היא כמעט לא עבדה בפועל, כי אני סיימתי את רוב העבודה במקומה.

לאחרונה גילינו שיש מענק מילואים למי שאשתו האריכה חופשת לידה ב-21 יום, ולכן סימנו בטפסים 'הארכה', אף שלא תכננו זאת מראש. האם מותר להגיש בקשה למענק? בטפסים נראה שאנו עומדים בתנאים, אך יש לנו ספק מוסרי.

תשובה | על פניו כוונת המענק לסייע לנשות המילואים שמתמודדות עם הקושי של גידול תינוק כאשר הבעל לא נוכח. לפי החוק וכפי שעולה מאתר 'כל זכות', אישה צריכה להודיע למעסיק על כוונתה לחזור לעבודה. אם לא הודיעה מפורשות, ההנחה היא שאינה חוזרת לעבודה ורק אסור לפטרה במשך 60 יום. אם אשתך עשתה כך ולבסוף אכן חזרה, לא מגיע לכם מענק. אם האישה לא הודיעה על חזרה וחזרה בפועל ועשתה כמה דברים לכאורה לא נחשב הדבר שחזרה לעבודה. אולם כדי להאריך חופשת לידה המחוקק דורש הודעה מראש, ודבר זה לא נעשה. אמנם עובדת שחזרה לעבודה ולאחר מכן התחרטה ורוצה להאריך את חופשת הלידה יכולה לדרוש חל"ת מיוחד לאישה במצבה ובתנאים מסוימים. ניתן בהחלט להניח שהמענק לא ניתן דווקא למאריכות חופשת לידה אלא גם לאלו שיצאו לחל"ת בעקבות הלידה.

כדי לצאת ידי כל הספקות כדאי לשאול את האחראי על המענקים של המילואים, להציג את המקרה ולקבל תשובה מוסמכת.

15. תשלום דמי תיווך למתווך שנשכר בע"פ ולמתווך שנשכר בכתב / מכון משפטי ארץ שאלה | אשתי ואני ראינו דירה שפורסמה בקבוצת וואטסאפ על ידי מתווך. לאחר מכן התברר כי ההודעה הכיל מידע שגוי - המחיר היה שונה משמעותית מהמצוין, ונכתב שיש חניה ומחסן, אך בפועל אין חניה ואין מחסן. קבענו עם המתווך לראות את הנכס. כ-20 דקות לפני הזמן שנקבע הוא ביטל את הפגישה ללא הסבר, ולא ענה למרות שהתקשרנו הרבה, עד לאחר שכבר ראינו את הדירה. מעולם לא חתמנו על שום חוזה איתו. כיוון שהתעניינו מאוד בדירה אשתי חיפשה שוב את ההודעה בקבוצה, וגילתה שמתווך אחר גם פרסם את אותה דירה. נראה לנו ששני המתווכים עובדים באותה חברה, אך איננו בטוחים. אשתי פנתה למתווך האחר, שנתן לנו את כתובת הדירה המדויקת, וביקש שנחתום על חוזה. אשתי חתמה עליו בכתב דיגיטלי לאחר קריאה מהירה. המידע היחיד שקיבלנו מאותו מתווך היה שיש עוד מתעניינים בדירה, ואזהרה שהדיירים הנוכחיים מאוד מבולגנים. כשהגענו לבניין, פגשנו אנשים נוספים שהמתינו לעלות לאותה דירה, כך שבלאו הכי היינו מגלים את מקום הדירה. מאז ואילך המתווכים לא היו מעורבים כלל. הדייר הנוכחי מסר לנו את מס' הטלפון של בעל הדירה, ודיברנו עמו ישירות. לא היה לו אכפת מהמתווכים. אחר כך שני המתווכים שלחו הודעות ושאלו מה חשבנו על הדירה, אך לא הגבנו. כעת אנו חותמים על חוזה השכירות מול בעל הדירה. המתווכים לא דרשו תשלום, ככל הנראה משום שאינם יודעים שאנו מתקדמים עם השכירות. האם מבחינה הלכתית אנחנו מחויבים ליזום פנייה אל המתווכים ולשלם להם?

תשובה | כן, עליכם לשלם.

א. למי מהמתווכים לשלם?

אדם ששכר מתווך בתמורה למידע חייב לשלם לו. שני המתווכים נשכרו על ידיכם, האחד בע"פ והשני בכתב, וסייעו לכם להגיע לדירה ולכן עליכם לשלם דמי תיווך. השאלה, אם לשלם חצי לראשון וחצי לשני,⁶⁰ או לשלם רק לשני, תלויה בטענות של המתווך הראשון, ולכן איננו יכולים לקבוע בנוגע לכך דבר.

ב. תשלום כאשר הפועל לא יודע שהיבים לו

אדם שחייב כסף לחברו צריך לשלם לו, אפילו אם החבר לא תובעו. בייחוד במקרה כמו שלכם שהמתווכים לא תובעים תשלום משום שאינכם משיבים להודעות שלהם ולכן הם לא יודעים שמגיע להם תשלום מכם.⁶¹

16. חזרה מקניין על דירה לפני טופס 4 - חיוב בהוצאות עו"ד / מכון משפטי ארץ

שאלה | יש לנו דירה שמוצעת למכירה. מדובר בדירה בשלבי בנייה, לפני קבלת טופס 4. פנו אלינו קונים המעוניינים לרכוש אותה. לאחר בירורים ארוכים של כחודש וחצי, הם החליטו לקנות את הדירה. הבהרנו להם שבגלל שמדובר בעסקה מסובכת, העו"ד שלנו החתים אותנו על חוזה עבודה מאוד מאוד יקר, ושנאנחנו משלמים לו על הרבה כסף על כל שעת עבודה, ולכן אנחנו רוצים להיות בטוחים שהם הולכים על העסקה. הקונים אמרו שוב ושוב שהם מעוניינים בעסקה. נתנו לעו"ד שלנו 'אור ירוק' להתקדם עם העבודה, ואכן הוא עבד מול העו"ד שלהם, והם עשו כל מה שנדרש על מנת למכור דירה בכזה מצב, כולל עריכת טיוטת חוזה. לאחר ארבעה חודשים שבהם העו"ד שלנו עבד על העסקה מול העו"ד שלהם, הם החליטו לרדת מהעסקה (ללא סיבה מוצדקת). העו"ד שלנו דורש כעת את שכר הטרחה שלו, כפי שסיכמנו מראש. האם יש לנו עילה לתבוע את הקונים שחזרו בהם על שכר טרחת העו"ד שלנו?

תשובה | אין להכריע בדיני ממונות ללא שמיעת שני הצדדים. ולכן אנחנו מציעים מענה לפי הנתונים שנמסרו.

א. חיוב בהוצאות

כאשר אדם הוציא הוצאות על סמך דיבורו של חברו פעמים ניתן לחייבו ופעמים לא. ניתן להסיק בנוגע למקרה שלנו מסוגיית 'הוצאות משפט'. בדין תורה אין מחייבים בהוצאות משפט, אפילו במקרה שבו הצד שהפסיד הכריח את הצד שניצח להוציא הוצאות על דיונים במקום רחוק וכדומה.⁶² עם זאת, ישנם מקרים מיוחדים שבהם מחייבים בהוצאות משפט:

(א) הרמ"א⁶³ כתב:

60. ראה: רמ"א, חו"מ סי' קפה סעי' ו; שו"ת נודע ביהודה (תניינא), סי' לו; שו"ת אגרות משה, חו"מ ח"א סי' מט.

61. על מקרה בו הפועל יודע שמגיע לו כסף ולא תובע, האם עובר על 'לא תעשק' ראה שו"ת אפרקסתא דעניא, ח"ד חו"מ סי' רצז, ומכל מקום גם אם לא עובר על 'לא תעשק' יש איסור אפילו ללא תביעה ראה פת"ש, חו"מ סי' שלט ס"ק ז.

62. שו"ע, חו"מ סי' יד סעי' ה.

63. רמ"א, שם.

מי שאמר לחבירו שילכו לדון במקום אחר, ואמר לו: לך ואני אבוא אחריו, והלך, והשני לא הלך אחריו – צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו.

סיבת החיוב היא משום 'דינא דגרמי', כלומר, נזק שנגרם כתוצאה ישירה ממעשיו, או משום שבאמירתו שיבוא אחריו יש משום התחייבות וערבות.⁶⁴

(ב) יש מן הפוסקים הסבורים שאם התברר שהצד שהפסיד שיקר במצח נחושה,⁶⁵ או שהתביעה הייתה קנטרנית באופן מובהק⁶⁶ – ניתן לחייבו בהוצאות משפט.

(ג) אם אמר אדם לחברו 'הבא לי סחורה פלונית ואקנה אותה ממך ודמיה קצובים', וסכום העסקה ותנאיה היו ידועים לחלוטין, ואז חזר בו, מחייבים את החוזר לשלם הוצאות.⁶⁷

לכן למסקנה יישקלו בין היתר השיקולים הבאים:

(א) עד כמה העסקה הייתה גמורה - 'דמיה היו קצובים'.

(ב) האם הקונה חזר בו ללא כל סיבה מוצדקת.

(ג) האם נאמרה אמירה ברורה לצד השני שלפיה לא יתנהל מו"מ אלא אם כן הצד שכנגד מתחייב כבר בשלב זה לקנות.

(ד) האם לא יהיה שום שימוש בעבודת עורך הדין לעסקה עתידית.

17. נסיעת אחות לבית החולים למשמרת שמתחילה בשבת / הרב נעם אלטמן

שאלה | אני אחות במחלקת יולדות באחד מבתי החולים בארץ. לעיתים אני משובצת למשמרת שתחילתה בשבת עצמה. ברצוני לשאול: האם מותר לי לנסוע (נהיגה שלי, ברכב פרטי שאינו חשמלי) למשמרת במהלך השבת, או שמא עליי להיערך לכך מבעוד מועד, ולצאת לפני כניסת השבת, כדי להימנע מחילול שבת של נסיעה? אציין כי אני נשואה ואם לילדים, ויציאה מוקדמת מהבית בערב שבת גובה מחיר כבד מבחינה משפחתית, שכן עליי להיפרד מבעלי ומילדיי לפני שבת.

תשובה | ככלל, אחות בבית חולים מקיימת מצוות הצלת נפשות בעבודתה, ומצווה עליה לחלל את השבת לצורך עבודתה, כפי שפסק הרמב"ם (הל' שבת פ"ב ה"ג):

ואסור להתמהמה בחילול שבת לחולה שיש בו סכנה, שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהם, הא למדת שאין משפטי התורה נקמה בעולם אלא רחמים וחסד ושלום בעולם.

עם זאת, הרמב"ם פסק (שם ה"א) כי 'דחוייה היא שבת אצל סכנת נפשות', כלומר יש למעט בחילול שבת שאינו הכרחי לצורך החולה. אם כן היה מקום לומר שכאשר האחות

64. ראה מאמרו של הרב דניאל כ"ץ, 'חיוב הוצאות משפט', משפטי ארץ, ח"ה עמ' 228.

65. ראה הלכה פסוקה, סי' יד אות לג מה שכתב בשם ישועות ישראל, עין משפט סי' יד אות ד'.

66. במקרה זה יש מחלוקת ראשונים. ראה ישועות ישראל, שם, והרב דניאל כ"ץ, שם עמ' 230.

67. נתיבות המשפט ביאורים, סי' ר ס"ק יג. וראה מקרים נוספים המובאים באתר 'ארץ חמדה' פסק הדין

'חזרת מוכר מסיכום למכירת דירה', וכן באתר 'מכון משפטי ארץ', 'חוקי התורה: הסתמכות'.

יודעת שיש לה משמרת בבית החולים בשבת, עליה להגיע לשם מבעוד יום כדי למעט בחילול שבת. בדומה לכך פסק ה'משנה ברורה' (סי' של ס"ק א):
 ולכן מן הראוי לאשה שהגיעה לחודש ט' להזמין בכל ערב שבת כל הדברים הנצרכים לה דשמא יזדמן לידתה בשבת ולא תצטרך לחלל שבת.
 דקדוק בלשונו מעלה כי לא נקט בלשון חיוב, אלא בלשון המלצה - 'מן הראוי', וכן הוא בלשון 'ערוך השלחן' (שם סעי' ג): 'חסידים ואנשי מעשה'. משמע שמעיקר הדין אין חייבים להיערך כדי לצמצם חילול שבת בפיקוח נפש. הרב שלמה זלמן אויערבאך⁶⁸ הביא ראיות רבות לכך שאין אדם חייב לפגוע בעונג השבת שלו כדי לצמצם באיסורי שבת שהותרו מפני פיקוח נפש. וכן פסק ב'שמירת שבת כהלכתה' (פל"ב סעי' ז):
 מעיקר הדין אין חובה לעשות מעשה שיש בו טורח גדול, כדי למנוע את הצורך בחילול שבת שעלול להתהוות בשל פיקוח נפש.
 ובהערה (שם קו) כתב:

שמעתי מהגרש"ז... לא מצינו שיהיה מחוייב לעשות מעשה כדי למנוע חילול שבת שיהיה אחר כך בשביל פיקוח נפש.⁶⁹
 יתרה מזו, ייתכן שה'משנה ברורה' החמיר דווקא ביחס לילודת שזה אירוע בודד, אבל לא ביחס לאנשי הצלה שעושים משמרות רבות.⁷⁰ מהאמור עולה שמותר לאחות לצאת למשמרת במהלך השבת,⁷¹ והיא אינה מחויבת לפגוע בעונג השבת שלה ושל משפחתה ולהגיע לבית החולים לפני שבת.⁷²

68. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ז.

69. אמנם בשו"ת אגרות משה, או"ח ח"א סי' קלא, כתב שיש להגיע למשמרת שתוכננה מראש לפני שבת, כדי להימנע מחילול שבת שאינו לצורך. אך נראה שבפועל אין נוהגים כן ורוב ככל עובדי מערכות ההצלה, מגיעים למשמרת בשבת, ולא מבעוד יום.

70. ראה כן ביחס לחיוב ההלכתי לקרוע בעת יציאת נשמה, שרבים פטרו את צוותי ההצלה - אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך 'אבלות ואנינות' עמ' 19-20.

71. להרחבה ראה באורחות שבת, ח"ב פ"כ סעיף עא ובהערות שם.

72. **הערת עורך: ר"מ.** בשולי הדברים לענ"ד נכון לציין שאם אין טורח גדול, כגון שיש משמרת שמתחילה קרוב לכניסת השבת וכדו', אין להשתהות בבית באופן שיגרום לכך שיווצר צורך לנסוע בשבת (למשל חייל או רופא וכיו"ב שיש להם משמרת בשעה 20:00, כשהשבת נכנסת בסביבות השעה 19:00, ודאי ראוי שיקדימו לצאת באופן שלא יכניסו עצמם לחילול שבת). כך משמע מדברי הגרש"ז אויערבך הנ"ל, שאין חובה לעשות מעשה שיש טורח גדול, אבל מעשה שאין בו טורח גדול, ודאי שיש לעשות. ואף שכותב התשובה מחלק בין יולדת שזה אירוע חד פעמי לבין הצלה קבועה, הרי הסברה בזה היא משום פגיעה בעונג השבת שנגרמת לאדם פגיעה קבועה בשהייתו בשבת בחיק משפחתו, וכאן בפשטות אין פגיעה גדולה. וכן מנגד יש סברה הפוכה שהנסיעה בשבת באופן קבוע רושמת רושם בנפש ועלולה באופן טבעי לגרום לפגיעה ביחס לקדושת שבת. בנוסף אציין, שלא ברור לי בדעת המשנה ברורה אם מותר לאדם להביא עצמו למצב בו ייגרם לו צורך לחלל שבת מפני פיקוח נפש, שיש לומר שדווקא ביולדת שאין כאן ודאות שתצטרך לחלל שבת, כתב שזה ראוי ולא מחוייב, אבל במקום שודאי יצטרך לחלל כמו משמרת קבועה, יש מקום לומר שהוא יאסור, בדומה למה שכתב בסמ"ח רמח ס"ק כו-כז, 'דכשיודע ודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור'. ואף שכותב התשובה השיב לי שהמשנה ברורה (שם) לא אסר אלא במצב שעושה מעשה שיגרום לו אח"כ לחלל שבת, כגון שעולה לספינה, אבל לא במצב שהאחות/רופא וכיו"ב נשארים בבית בלא כל מעשה. ויפה השיב שחילוק זה יש בו סברה כמובן, מ"מ לא מוכרע אצלי הדבר, שהרי יסוד החילוק בין שלושה ימים קודם השבת לפחות מכן, הוא משום שאז עדיין אינו מוזהר על חילול השבת הבאה, ניתן לשמוע מכאן שכאשר הוא נכנס לזמן בו הוא 'מוזהר על חילול השבת' מוטל עליו לפעול לכך. וראה בחוט שני, שבת ח"א פ"ח

18. חזרת אחות מבית החולים ממשמרת שמסתיימת בשבת / הרב נעם אלטמן
שאלה | בהמשך לשאלה הקודמת, האם מותר לי לחזור בשבת בסיום המשמרת בבית החולים לביתי (נהיגה שלי, ברכב פרטי שאינו חשמלי)?

תשובה | בשונה מן השאלה הקודמת, בה עסקנו בנסיעה הנעשית לצורך פיקוח נפש, הרי שכאן מדובר בנסיעה שאינה נסיעת הצלה, אלא נובעת מרצון האחות לשוב לביתה, לבעלה ולילדיה, בסיום המשמרת. המשנה (עירובין פ"ד מ"ג) פוסקת: 'שכל היוצאים להציל חוזרין למקומן'. הגמרא⁷³ מבארת שההיתר לשוב הוא רק בתוך תחום שבת, כלומר עד אלפיים אמה. עם זאת, כאשר היוצאים להציל נמצאים בסכנה, הותר להם לשוב אף תוך כדי חילול שבת באיסורי דאורייתא כמובא ב'שלחן ערוך'.⁷⁴ לפי זה נראה כי בכל הנוגע לחזרת אחיות לביתן לאחר המשמרת, מאחר שאינן מצויות בסכנה, אין להתיר לעבור על איסורי דאורייתא בשובן לביתן. אמנם, יש מן האחרונים שהקלו למצילים לחזור לביתם. ה'חתם סופר'⁷⁵ סבר שמותר למצילים לשוב לביתם אף תוך חילול שבת באיסורי דאורייתא, אולם רוב הפוסקים לא הבינו כך את סוגיית הגמרא. ה'אגרות משה'⁷⁶ התיר לחברי ארגון 'הצלה' לחזור, אך הבחין בין יציאה להצלה קצרה - שלגביה התיר לבין הצלה ממושכת - שלגביה אסר, מאחר שהיוצא להצלה ארוכה מבין שלא יוכל לשוב לביתו בסיום ההצלה. אחיות, היוצאות למשמרת ארוכה, נכללות לפי דבריו בקבוצה השנייה. ה'מנחת אשר'⁷⁷ הבחין בין מתנדבים לעובדים בשכר: למתנדבים התיר לשוב באיסורי תורה, אך לעובדי ארגון 'הצלה' בשכר אסר, מאחר שאין חשש שהם לא יצאו להצלה בעתיד, עקב קבלתם שכר על הצלתם. ואכן, פוסקים רבים נקטו שאין לאחות לחזור באיסורי תורה אלא באיסורי דרבנן בלבד: 'הר צבי'⁷⁸; 'מנחת שלמה'⁷⁹; 'מנוחת אהבה'⁸⁰; 'ציץ אליעזר'⁸¹; 'תשובות והנהגות'⁸²; 'ילקוט יוסף'⁸³; 'נשמת אברהם'⁸⁴ ועוד

עמ' סט, שיש לאדם לדאוג ולהתכונן למצוות אף קודם זמן כדי שיוכל לקיימן כהלכתן, ויסוד החיוב הוא מדין עלייה לספינה קודם השבת, וא"כ יש צד לומר שכשם שאין לעשות מעשה שיגרום לו לחלל שבת בהיתר משום פיקוח נפש, כן אין להימנע מלפעול כדי למנוע אפשרות זו. ואולי זה היסוד של האגרות משה הנ"ל, ומה שלא כתב שכן דעת המשנה ברורה, אין בזה כלום, שהרי ידוע שעל פי רוב אין דרכו לציין דברי האחרונים בתשובותיו. מעבר לכך, גם אם נקבל את החילוק הנ"ל, עדיין ישנם מקרים שבהם נוצר מצב בו נעשה מעשה שיגרום לחילול שבת, וכגון שנסתיימה המשמרת ביום שישי בצהריים, וידוע שיש משמרת נוספת בשבת, ואם האחות/הרופא וכיו"ב יחזרו לביתם הם יצטרכו לנסוע בשבת. ונסיים שכל זה נאמר בדעת המשנה ברורה בלבד, אבל הגרש"ז אויערבך הנ"ל וכן הרב נבנצאל בהגהותיו על המשנה ברורה שם בספרו ביצחק יקרא, מתירים זאת, כאמור, במקום שייגרם מכך צער וכיו"ב.

73. עירובין מה ע"א.
74. שו"ע, או"ח סי' תז סעי' ג.
75. שו"ת חתם סופר, ח"ה חו"מ סי' קצד.
76. שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' פ.
77. מנחת אשר, ח"ב סי' מ.
78. שו"ת הר צבי, או"ח ח"ב סי' י.
79. שו"ת מנחת שלמה, ח"א סי' ח.
80. מנוחת אהבה, ח"א פכ"א סי' לד.
81. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ג סי' ט אות ב.

רבים.⁸⁵ נמצא אפוא, שאין לאחות לחזור בסיום המשמרת ברכב שלה, פעולה הכרוכה באיסורי תורה. עם זאת, חשוב להבין לאשורה את המציאות המדוברת. מבחינת בית החולים, בדרך כלל פועלות בארץ חמש משמרות המוגדרות כ'משמרות שבת', ועל האחיות לבצע אחת מהן פעם בשבועיים.⁸⁶ המשמרות נפרסות מיום שישי בצהריים ועד יום ראשון בבוקר: שישי (23:00-15:00), ליל שבת (7:00-23:00), שבת בוקר (7:00-15:00), שבת צהריים (23:00-15:00) ומוצאי שבת (7:00-23:00). השכר עבור משמרות אלו הוא כפול - 200%. אחות שמשוּבצת במשמרת 4, או 5, יכולה לחזור כרגיל לביתה לאחר צאת השבת. בחורף, גם משמרת 3 מסתיימת סמוך לצאת שבת. לגבי משמרות 1 ו-2, מומלץ לאחות - ככל שהדבר מתאפשר - להישאר בבית חולים לנוח משמרת אחת, ואז לעשות משמרת נוספת באותה שבת, וכך לצאת ידי חובה של שתי שבתות. בבדיקה שערכתי נאמר לי שפתרון זה מעשי בלא מעט בתי חולים. דרך זו היא המרווחת ביותר הלכתית, בכך שאינה נסמכת על שימוש בגויים במערכות ההצלה הרשמיות של מדינת ישראל.

-
82. תשובות והנהגות, ח"ג סי' קה.
 83. ילקוט יוסף, שבת ח"ד סי' של סעי' ו.
 84. נשמת אברהם, ח"א עמ' תקה-תקח.
 85. בשיחה אישית, כך פסקו לי גם הרב אביגדר נבנצל, הרב דב ליאור, והרב יעקב אריאל.
 86. כך נאמר לי על ידי אחראית השיבוץ בהדסה עין כרם, וכך עלה מבירור עם אחיות שעובדות ב'שערי צדק', 'מעייני הישועה' ו'קפלן'.